

מצוות השמיטה כוללת את כל עשרת הדברות מה ענין שמיטה להר סיני

"וידבר ה' אל משה, בהר סיני לאמר: דבר אל בני ישראל, ואמרת אליהם: כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם - ושבתה הארץ שבת לה" (ויקרא כה, א-ב).

ידועה ומפורסמת שאלתו של רש"י על פסוקים אלו: "מה ענין שמיטה אצל הר סיני, והלא כל המצוות נאמרו מסיני"?¹ רבות נכתב בפרשנים, ראשונים ואחרונים, בביאור קושיתו זו של רש"י, ורבים אף נתנו לה תשובה. נסה לבאר קושיה זו על פי אותם פרשנים אשר הסבירוה כן: מדוע ולשם מה דוקא במצות השמיטה יש הדגשה על מיקום ציוויה - הר סיני, הרי: "לא יזכיר בשום מצוה מקום הצווי, זולתי כאשר קרה חידוש או באותו מקום"?² וכלל חשוב במקרא: "במקום שנכתבה [המצוה] הוא העיקר... ובודאי כן הוא הכא, שעיקר ענין הר סיני שייך יותר לשמיטה מבכל המצוות, וזה צריך בביאור"³ או בניסוח אחר: מדוע נבחרה דוקא מצות שמיטה להיות דגם מייצג למצוותיה של תורה, אשר נתנו כללותיהן ופרטותיהן בהר סיני?⁴

ברי לנו שאין זה מקרה, ומטרה חשובה בדבר. כל הלומד את טעמיה של מצוות השמיטה⁵, בהכרח יגיע למסקנה - שאין מצוה כוללת, מקיפה ומייצגת יותר ממנה.

1. רש"י ויקרא כ"ה, א על פי תורת כהנים שם המתרצת שאלה זו: "מה שמיטה נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני, אף כולן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני". וראה שם בביאורו של רש"י, ואת דברי הרמב"ן עליו. תשובות לשאלה זו ראה: שם ספורנו; אברבנאל; הרש"ר הירש; כלי חמדה; אזנים לתורה ח"א.
2. ספורנו שם, פרי צדיק בהר עמי 186.
3. שם משמואל פרשת בהר עמי שלי"ט, שני"ד.
4. כך הבינו קושיה זו, אורי החיים שם, (והוסיף לבאר מדוע לא נבחרה המצוה הראשונה או האחרונה), פרי צדיק ויקרא עמי 187, חתם סופר פרשת בהר שנת תקצ"א, כלי חמדה שם, אזנים לתורה שם ועוד. שמעתין 115-116 עמי 119, לתורה ולמועדים - בהר, טל חרמון עמי 207.
5. על טעמיה הרבים של מצות השמיטה ראה: "שבת ומועד בשביעית", הרב י.ח. הדרי, "שירה אומה לארצה", הרב עוזי קלכהיים; "משנת יוסף" ח"א, ח"ב, הרב יוסף ליסרמן; "בינה במקרא" פרשת בהר; "הגות בפרשיות התורה" פרשת בהר; "תורה שבעל פה", שנת תשכ"ו בהוצאת מוסד הרב קוק; "טעמי מצות שביעית", הרב בנימין אפרתי; "טעמא דשביעיתא" בהוצאת מדרשת הגלן, חיספין; "שמיטה - מקורות הגות מחקר", הוצאת אמנה; "שמיטה" - תדריך לימודי וביבליוגרפיה מאת ידידי הרב מנחם בורשטיין; "שבת שבתון" - השמיטה פרשיותיה וטעמיה בצירוף שאלות לעיון והעמקה, בהוצאת אולפנת "חורב", "כצאת השנה", בהוצאת היכל שלמה; "אורות עציון" יב, "דבר השמיטה בבית הספר הדתי", בהוצאת האגף החינוך הדתי; "השמיטה לאור המקורות" בעריכת הרב צבי שינבר ועוד.

ממצוה זו ומיסודותיה יש ללמוד רבות על כל התורה אשר ניתנה בהר סיני: "בא הלימוד במצוות שמיטה, שהיא כללא דאורייתא ללמד על המצוות כולן"⁶ ויותר מכך: "משמע שהיא מצווה שכל המצוות תלויות בה... כמו שבת דשקולה כנגד כל המצוות, וע"י מצוה זו מקיימין כל המצוות"⁷ השמיטה היא: "שורש כל התורה כולה ויסוד העולם כולו"⁸. ננסה לבאר זאת, רק על פי טעמיה הגלויים והמובנים של מצות השמיטה, כי גם סודות עמוקים ביותר גנוזים בה?⁹

נדמה שאין עוד מצוה כמצות השמיטה, המקיפה את כל מערכת החיים, את כל ישותו של האדם היהודי והאומה הישראלית, בעבודתם כלפי בוראם. השמיטה מקיפה: את המצוות שבין אדם למקום - ויש בה ביטוי לעיקרי אמונתנו; את המצוות שבין אדם לחבירו - תוך דאגה להקמתה של חברה תקינה בריאה ושיוונית; את המצוות שבין אדם לעצמו - תוך שאיפה לתיקון מידותיו המוסריות ושאיפתו לשלמות. היא שייכת לפרט ולאומה, לאדם ולארץ. שורשה בעם הרחוק וסגולתה פועלת בהווה, אך מגמתה הכללית לעתיד ולחזון אחרית הימים. את כל הנ"ל ניתן לבאר ולפרט, אם נשווה את מצוה השמיטה, על טעמיה והלכותיה, לעשרת הדברות אשר נאמרו לעם ישראל בהר סיני¹⁰. לאחר השוואה זו, נבין טוב יותר "מה ענין שמיטה להר סיני!" אם עשרת הדברות כוללים את כל תרי"ג מצוותיה של התורה¹¹, ואם השמיטה כוללת את כל עשרת הדברות¹², הרי ממילא נבין מדוע השמיטה היא - "כללא דאורייתא".

6. פרי צדיק ויקרא עמי 187.

7. שפת אמת פרשת בהר שנת תרל"ה.

8. צרור המור שם, כלי חמדה שם: "בא להורות יסוד ושורש התורה הקדושה". כתב סופר שם: "כי מצוה זו שרש ויסוד כל המצוות... היא יסוד האמונה והבטחון".

9. ראה אבי"ע ויקרא כ"ה, ב, רמב"ן שם, כתבי הרמב"ן ח"א עמי קסט, משך חכמה שם: "ויש בזה כמה עניינים עמוקים מבינת אנוש"; ספר החינוך מצוה ש"ל, פרי צדיק ויקרא עמי 192, "במעגלי הנגלה והנסתר", עמי 177, "תורה שבעל פה" תשכ"ו עמי קמ"א.

10. אם שמעו ישראל את כל עשרת הדברות או רק את השתיים הראשונות, ראה: מכות כד, ע"א; שיר השירים רבה פ"א ב; כוזרי א, פג; מורה נבוכים ח"ב לג; ספר העקרים ג - יח, כו; רש"י שמות י"ט, יט; כ, א; במדבר ט"ו, כב. רמב"ן שמות י"ט, יט; כ"ו, טז; רבנו בחיי שמות כ, א; ל"ו, א; משך חכמה שמות כ-א, ג; ארבעה עשרת ישראל כ"א, לד; תורה שלמה כרך ט"ז במילואים סימן א.

11. ראה במדבר רבה י"ג, טז; אזהרות ר' סעדיה גאון לעשרת הדברות בסידורו עמי קצא, רש"י שמות כד, יב, שיר השירים ה, יד; ספר אביעד עמי רס"ח, טל חרמון עמי 39. רמב"ן הקדמה לתורה, שמות כ"ה, א.

12. ראה במאמרי "השמיטה לאור עשרת הדברות", מרחבים, ה (תשנ"א), מעמ' 383, שם הרחבתי והוכחתי ענין חשוב זה.

אם נשווה את הלוח הראשון - המתאפיין במצוות שבין אדם למקום, ללוח שני - המתאפיין במצוות שבין אדם לחברו, נמצא הדרגתיות פנימית בתוך כל לוח והקבלה. הפוכה ביניהם. הלוח הראשון פותח במצוות השייכות למחשבה - "אנכי הי' ו"לא יהיה לך", וממשיך בדיבור - "לא תשא", ומסיים במעשה - "זכור את יום השבת!" "כבד".

הלוח השני פותח במצוות השייכות למעשה - "לא תרצח" (פגיעה בגוף), "לא תנאף" (פגיעה בכבוד, במשפחה), "לא תגנוב" (פגיעה בממון), ממשיך בדיבור - "לא תענה", ומסיים במחשבה - "לא תחמוד". יש כאן דאגה לטובת האדם ושלמותו, משפחתו וקיום החברה ושלמותה.

מכל זה למדים אנו, שהאמונה והיחס לקב"ה נקבעים תחילה בלב - אמונות ודעות, הם ישתלטו על הדיבור, ולבסוף יקבעו ויכוונו אף את המעשים. בעבודת ה' לא מספיקות הזכרות דתיות, השקפות עולם ואמונה בלב או פה, יש צורך להוציאם לפועל גם במעשים ממשיים. ומנגד, לא די לקיומה של חברה בריאה במעשים חברתיים הגונים, יש צורך להשתלט ולשמור גם על הפה והמחשבה ביחס לזולת. לבניינה של יהדות שלימה ואמיתית, ניתן להגיע רק כאשר יש הקפדה מלאה הן על מצוות שבין אדם למקום והן על מצוות שבין אדם לחברו.

נערוך את כל הנאמר לעיל¹³ בטבלה הבאה:

בין אדם למקום		בין אדם לחברו	
1. כבוד ה'	א. אנכי ה'	ו. לא תרצח - חיים, גוף	מעשה
2. קבלת אלוקותו	ב. לא יהיה לך	ז. לא תנאף - משפחה, כבוד	מעשה
3. גזירת ה' לאדם	ג. לא תשא ד. זכור את	ח. לא תגנוב - ממון, נפש	דיבור
4. מעבר	ה. כבד את	ט. לא תענה	מעשה
		י. לא תחמוד	מעשה
		1. טובת האדם	
		2. קיום המדינה והחברה ושלמותן	
		3. שלמות האדם	
		4. שלמות האדם	

אם נסכם את הערכים ויסודות האמונה שניתן ללמוד ממצוות השמיטה, נגיע למסקנה: אין עוד מצוה בתורה כמצוות השמיטה הכוללת את כל ערכי היסוד של היהדות.

13. על כל זה ראה אבי"ע שמות כ, א; אסבנאל שמות כ; ספורנו שם יב, יג; הרב הירש שמות כ, "מעיינות" - שבעות עמי 105, בהוצאת הסוכנות היהודית.

את הערכים האלו נערוך בטבלה הבאה:

א. בין אדם למקום	ב. בין אדם לחברו	ג. בין אדם לעצמו
1. מציאת ה' ויחודו	12. שיוון בין המעמדות בין	17. ענוה
2. חידוש העולם	עשיר לעני, בין אדון לעבדו	18. הסתפקות במועט
3. אדנות ה'	13. הטבה ועזרה לטוקקים	19. וותרנות ונדיבות
4. קבלת עול מלכות שמים	14. אהבת הרע	20. כיבוש היצר והתאוות
5. השגחת ה' והנהגתו-טבע ונס	15. שמיטת כספים	21. לימוד תורה ועליה רוחנית
6. תורה מהשמים	16. שיחרור עבדים (יובל)	22. מנוחה
7. אמונה ובטחון בה'		23. ליכוד המשפחה
8. אהבה ודבקות בה'		
9. קידוש השם		
10. שכר ועונש		
11. הכרת טובה		
ד. בין אדם לארצו-ארץ ישראל	ה. בין אדם לעמו-עם ישראל	
24. שביתת הארץ ומנוחתה	29. השגחה ישירה	
25. הארץ הקדושה	30. נסים וברכה	
26. הארץ הנבחרת	31. אחדות	
27. הארץ שייכת לישראל	32. גלוי סגולת ישראל	
28. גלות	33. גאולה ¹⁴	

בשנת השמיטה באים לידי ביטוי בצורה הנפלאה ביותר, הקשר והשילוב שבין שלשת מעגלי הקדושה: קדושת הזמן - השנה השביעית, קדושת המקום - שביתתה של ארץ ישראל, וקדושת האדם - עם ישראל כעם סגולה. התורה ומצוותיה לא נשארו רעיונות נשגבים במרומי הר סיני, עם ישראל הוריד אותן לחיי המעשה והחברה בעת כניסתו לארץ ישראל. הרוצה לראות בהתגשמות הרעיונות ויסודות האמונה והמוסר הגנוזים בעשרת הדברות, יביט בעם ישראל דוקא בשנת השמיטה¹⁵. אז יראה את הפלא: אומה שלימה, במשך שנה תמימה, פוסקת מלעבד את אדמתה, עוצרת את חיי הכלכלה, ומפנה את כל מרצה כלפי מעלה - אל אביה שבשמים. כל יחיד מנצל שנה זו לעליה רוחנית ולהעמקה בלימוד תורה.

מעמד הר סיני היה מעמד כביר, בו נתגלה הא-ל לאומה הישראלית, ונתן לה את יעודה עלי אדמות: "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש" (שמות י"ט, ו). אימתי הוגשם יעוד זה במלוא הדרו? אימתי התגלה לעיני כל העולם קיומם של דברי הקב"ה: "והייתם לי סגולה מכל העמים" (שם שם, ה) כאשר ישראל האמינו

14. הרחבתי בביאור ערכים אלו במאמרי הנזכר לעיל בהערה 12.

15. אחרי כתבי כל זאת מצאתי את אשר כתב הישפת אמת" שמות עמ' 122: "בפרשת בהר נסמכו שמיטה ויובל להר סיני. והם עצמם בחינת עשרת הדברות!"

באמונה שלימה וידעו: "כי לי כל הארץ" (שם), בשנת השמיטה עת "שבתה הארץ שבת לה" (ויקרא כ"ה, ב). מעמד הר סיני, למרות גדולתו וחשיבותו, היה מעמד חד פעמי בראשיתה של ההיסטוריה הישראלית, ורק דור אחד זכה לחוויה חווייה כבירה זו. אך עם ישראל ידע "לקחת עמו" את מעמד הר סיני, ולהכניסו לארץ ישראל, ולהנחילו גם לדורות הבאים. בכל שנה שביעית - כאשר עם ישראל קיים את מצות השמיטה על כל הלכותיה ודקדוקיה, חזרה החוויה של מעמד הר סיני. שיאו של מעמד ממושך זה הוא בסיומה של שנת השמיטה במעמד ההקהל¹⁶. למעמד המוני זה הנערך בחג הסוכות¹⁷, הביא כל אחד את "יבולו הרוחני", אשר אסף ואגר במשך שנת השבע¹⁸. ומשם שאב כוחות מחודשים והדרכה לקראת שש שנות העבודה הבאות¹⁹. בכל שנת שמיטה עומדים ישראל נוכח הר סיני, ומקבלים מחדש את עשרת הדברות ואת התורה כולה, ובכך מוכיחים לעצמם ולאנושות כולה, שהרז האלוקי של: "נעשה ונשמע" (שמות כ"ד, ז)²⁰. לא היה מקרי וחד פעמי.

מצות השמיטה היא המצוה "הארצישראלית" המובהקת ביותר, היא מהדקת את הקשר בין עם ישראל לארצו. ויותר מכך - בכל שנת שמיטה חוזרת אדמת קודש זו אל בוראה, והוא נותנה שוב במתנה לבניו - "גבורי כוח עושי דברו"²¹, הנשמעים למצותו, ושובתים מלעבדה למרות כל הקשיים והמגבלות שבכך²². הברכה הנסית של שנת השמיטה ואורה, מקרינים על שש השנים הבאות אחריה.

מצות השמיטה היא המצוה החברתית המובהקת ביותר בתורה. ע"י קיומה כהלכה ניתן לחשוות בין עשיר לעני, ויש סיכוי לנחשל להתחיל את מרוץ החיים מחדש. העזרה של בני העיר לאחיהם שבשדות, בבחינת "וחי אחיך עמך"²³, תזכיר לשוכחים שבעצם עם אחד אנחנו. בדורנו - כאשר עדיין רוב העם היהודי יושב מפוזר בארצות הגולה, ובארץ - רק מיעוט קטן עוסק בחקלאות, ובית המקדש עדיין חרב - האידיאל האדיר של שנת השמיטה כמעט ולא בא לידי ביטוי. לכן, בשנת השמיטה הבאה עלינו לטובה, יש להבליט דווקא את הפן החברתי ואת הערכים המוסריים - של יושר, הגינות, הסתפקות במועט ועוד. עליהם יבנה הפרט את אישיותו והחברה תבסס את חייה.

"מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו"²⁴! ישראל שומרי שביעית!

16. השווה שמות י"ט, כ; דברים ד, ט-י; י-יז; יח-טז לדברי הרמב"ם הלכות חגיגה פ"ג א, ו.
17. ראה דברים ל"א, י ובאב"בנאל; כלי יקר; הרב הירש; מלבי"ם שם.
18. ראה הרב הופמן דברים טו עמ' רלה.
19. ראה דברים ל"א, י ומשך חכמה למלבי"ם שם; ספר החינוך מצוה תריב.
20. ראה שבת פח, ע"א.
21. תהלים ק"ג, כ.
22. ראה: תנחומא ויקרא א, ויקרא רבה פ"א, א.
23. ויקרא כ"ה, לו.
24. תהלים כ"ד, ז.